

**ШЕРГІН С.О.,
доктор політичних
наук, професор,
завідувач кафедри
регіональних
систем та
європейської
інтеграції
Дипломатичної
академії України
при МЗС України,
заслужений
працівник
освіти України**

УДК 327:321

ПОЛІТОЛОГІЧНИЙ КОНЦЕПТ НАЦІОНАЛЬНОЇ БЕЗПЕКИ

Стаття присвячена розгляду політологічних аспектів національної безпеки в контексті українських наукових досліджень. Особливу увагу приділено структурно-функціональним характеристикам і елементам національної безпеки як чинника державного та суспільного розвитку. Розглянуто також питання про міжнародний вимір національної безпеки.

Ключові слова: безпека, національна безпека, міжнародна безпека, національний інтерес, міжнародна система, зовнішня політика.

Національна безпека, як одне з ключових понять політичної науки і важливий фактор суспільного розвитку, набуває дедалі більшого значення в умовах глобальних трансформацій. Коли сучасна міжнародна система перебуває в нестабільному стані та зазнає впливу нетрадиційних викликів і загроз, роль безпеки у забезпеченні життєдіяльності суспільства та держави об'єктивно зростає. У цьому зв'язку використання результатів досліджень у галузі теорії національної безпеки є необхідним для опрацювання концептуальних засад і здійснення внутрішньої та зовнішньої політики держави. З іншого боку, розуміння практико-логічних аспектів національної безпеки необхідно для оптимізації форм і засобів внутрішньополітичної і зовнішньополітичної діяльності державних органів влади.

На початку XXI ст. деякі країни опинились на межі виживання саме через турбулентний розвиток постбіполярної міжнародної системи. Відповідно

збільшилось число країн, стан економіки і соціальної системи яких характеризується вкрай негативними показниками, що дало підставу називати їх «невдалими країнами» (failed countries). Зростання внутрішніх і зовнішніх загроз стабільності національного розвитку стало реальністю для багатьох країн світу. Для України, суверенітет, територіальна цілісність і незалежність якої піддаються впливу зовнішніх загроз, роль фактору національної безпеки досягло екзистенціонального рівня.

Поняття «національна безпека» є надзвичайно вживаним, а його зміст тлумачиться залежно від пізнавальних традицій кожної окремої держави. Проте, роль і організаційні форми національної безпеки детермінуються історичними й соціально-політичними умовами держави, в яких вона народжується, розвивається та функціонує. Важливим для з'ясування сутності національної безпеки є її зовнішній вимір, тобто стан і умови розвитку держави та суспільства в міжнародному середовищі. У контексті світової історії походження терміну «безпека» не має чіткої хронології. Так, за часи античності поняття «безпека», що його вживав Платон, тлумачилось як відсутність небезпеки чи зла для людини. Філософ і письменник Цицерон, який був прихильником республіканського ладу стародавнього Риму головну функцію безпеки розглядав крізь призму прагнення людини «захищати власне життя... уникати всього шкідливого та добувати себе все необхідне для життя» [16, с. 138]. У період середньовіччя під безпекою розуміли спокійний стан духу людини, який давав можливість відчувати себе захищеним від будь-якої небезпеки. При цьому в такому значенні цей термін у лексиці народів Європи до початку Нової історії використовувався вкрай рідко.

Лише в XVII-XVIII ст. завдяки філософським концепціям Т. Гоббса, Дж. Локка, Ж-Ж. Руссо і Б. Спінози вживання поняття і терміну «безпека» значно поширилось. В узагальненому значенні зміст цього поняття ототожнювався зі станом спокою, що виникає в результаті відсутності реальної небезпеки як фізичної, так і моральної. Саме в цей період були зроблені перші спроби теоретичного опрацювання даного поняття. Найбільш цікаву версією було запропоновано австрійським юристом і суспільним діячем Й. Зонненфельсом (1732-1817), який вважав, що стан безпека є необхідною умовою для вільного існування приватної особи та розвитку суспільства. Причому зростання народонаселення він розглядав як один з головних

факторів забезпечення внутрішньої та зовнішньої безпеки держави. *Отже, з XIX ст. в європейських країнах стан безпеки почав розглядатися як наукова категорія в контексті безпеки індивідуума, суспільства та держави.* Характерно, що в Російській імперії це поняття стало вживатися тільки наприкінці XIX ст. у досить специфічному сенсі – як охорона суспільної небезпеки та діяльність, що спрямована на боротьбу з державними злочинами [6, с. 17].

Поняття «міжнародна безпека» є дещо складнішим у гносеологічному вимірі, а його генезу зумовлено бурхливим і суперечливим розвитком міждержавних політичних і економічних відносин у XX ст. У своїй історичній еволюції поняття «міжнародна безпека» (international security) тісно пов'язано з терміном «національна безпека» (national security), який увійшов до політичної лексики в 1904 р. завдяки американському президенту-республіканцю Т. Рузвельту (1901-1909). Після закінчення Другої світової війни з прийняттям у США Закону про національну безпеку (1947) термін «національна безпека» почав трактуватися як здатність держави зберегти суверенітет і територіальну цілісність, підтримувати політичні та економічні відносини з іншими країнами, на різних рівнях захищати від зовнішнього впливу свої інститути та систему управління, а також контролювати свої кордони. Відтак національна безпека, трансформувавшись у державну стратегію та провідний напрям зовнішньої політики біполярної доби, набула статусу міжнародної безпеки.

Майже до кінця 90-х рр. XX ст. стан безпеки у світі визначався формулою «міжнародна безпека доби закінчення холодної війни». Така гносеологічна «звуженість» щодо її формулювання відображає специфіку постбіполярного періоду, в якому процеси безпеки мають інші, тобто відмінні від попереднього геополітичні масштаби та функціональні параметри розвитку. У цей період під впливом військово-політичних, економічних, соціокультурних, екологічних та інших чинників і відповідних проблем простір безпеки змінює свій формат з національного та міжнародного на глобальний.

Далі з позицій сучасної методології розглянемо більш докладно ієрархічний ряд понять «безпека», «національна безпека» і «міжнародна безпека», а також визначимо сутнісний характер їх співвідношення. За своїм змістом і структурою безпека є багатогранним і складним соціальним явищем. У

системі «природа–людина–суспільство» головним фактором, що забезпечує її стабільність, є безпека. Доведено, що всі без винятку елементи ієрархізованого світового соціуму: індивіди, групи, класи, нації-держави та їх різноманітні об'єднання знаходяться під постійним впливом чинників внутрішнього та зовнішнього порядку. *У соцієнтальній площині імператив безпеки розповсюджується на весь об'єктний ряд – від малих спільнот до глобальних систем або глобального соціуму.*

Як предмет соціально-політичного аналізу поняття «безпека» часто-густо трактується як антитеза небезпеки, конкретним виявом якої стає концепт загрози. Найбільш поширений такий спосіб тлумачення цього терміну в українській та російській науковій літературі. Так, у колективній праці українських науковців «Глобалізація і безпека розвитку» безпека визначається як основа державності: «Безпека держави – це здатність до протидії реалізації загроз її існуванню і цінностям громадянського суспільства. Це ступінь захищеності інтересів і прав громадянина, народу, держави від зовнішніх і внутрішніх загроз» [3, с. 89]. Наприклад, у Законі України «Про основи національної безпеки України» від 2003 р. головні об'єкти захисту (об'єкти національної безпеки) визначено як триаду, що складається з наступних компонентів: *людина-суспільство-держава* [9, с. 50].

Майже аналогічними виглядають визначення сутності безпеки в російських нормативних документах. Так, у першому Законі РФ «Про безпеку» від 5 березня 1992 р. безпека трактується як «стан захищеності життєво важливих інтересів особистості, суспільства та держави від внутрішніх і зовнішніх загроз» [5]. Згодом, в Указі президента Б. Єльцина «Концепція національної безпеки Російської Федерації» 1997 р. було сформульовано політико-правові основи забезпечення безпеки в нових геополітичних реаліях. Загалом цей правовий акт відображав офіційні погляди політичного істеблшменту Росії на підходи до реагування на загрози державі та визначав форми і способи адекватного реагування на виклики нації. У «Концепції національної безпеки Російської Федерації» 2000 р. наголос було зроблено на забезпеченні безпеки особистості, суспільства і держави від внутрішніх і зовнішніх загроз політичного, економічного, соціального, військового та іншого характеру з урахуванням наявних ресурсів і можливостей [10]. На думку деяких російських дослідників, разом з позитивною якістю цих документів, у яких термін

«безпека» подається через поняття «захищеність», вони страждають на концептуальну та світоглядну невизначеність [2, с. 20].

У Наказі Президента РФ від 15 грудня 2015 р. «Про стратегію національної безпеки Російської Федерації» зміст поняття національної безпеки залишився незмінним – це знову «стан захищеності особистості, суспільства та держави від внутрішніх і зовнішніх загроз». Проте, в розділі «Росія в сучасному світі» суттєвих змін зазнали положення, що стосуються тлумачення зовнішніх загроз, до яких були віднесена «позиція Заходу щодо Євразійського регіону, яка справляє негативний вплив на реалізацію російських національних інтересів» [14].

Як бачимо, у згаданих документах зміст національної безпеки подається через безпеку її складових. Проте такий спрощений, «інструментально-операційний» підхід щодо визначення змісту безпеки заважає його серйозному методологічному аналізу в контексті політологічних теорій і політичної практики. По-перше, визначення безпеки через безпеку її складових побудовано за тавтологічним принципом і не дає відповіді на питання про її гносеологічний і соціальний зміст. По-друге, зведення безпеки до стану захищеності суспільства та його структурних елементів має суб'єктивно-психологічний характер і позбавляє можливості з'ясувати її трансцендентну сутність. Крім того, потребує визначення цивілізаційний (соціокультурний) вимір та конкретно-суб'єктний характер безпекової діяльності (суб'єкти безпеки/небезпеки). Тому є всі підстави вважати, що концепт безпеки, як похідний від категорії «небезпеки/загрози», є хибним, а прихована взаємозалежність цих понять «призводить до фактичної беззмістовності визначень, здійснених за зазначеним принципом» [1, с. 13].

Без з'ясування гносеологічної й епістемологічної природи національної безпеки та чіткої ідентифікації її філософських, соціологічних і політологічних сутностей дефініція «безпека» є суб'єктивним описом таких її антиподів, як загроза, небезпека, ризики тощо. Підміна об'єктивного суб'єктивним, а також відсутність емпірично верифікованої бази концепту безпеки позначилось у першу чергу на методології та категоріальному апараті *безпекознавства* як однієї з галузей суспільних наук і навчальної дисципліни.

У вітчизняній навчальній і академічній літературі категорія національної безпеки розглядається

у концептуально-ідеологізованому абстрактному форматі та відображає домінуючий вплив західної політичної риторики та західної ліберально-демократичної традиції. Зокрема, такий підхід, що розглядає народ як носія суверенітету, ототожнюється з американським політичним баченням національної безпеки, яке полягає у забезпеченні безпеки, процвітання та свободи американського народу. Варто зазначити, що вплив американських і російських концепцій безпеки позначився і на культурі політичного мислення в Україні, де народ теж фігурує як основний суб'єкт безпекової політики держави та носій ідеї суверенітету.

Значний масив наукової літератури з проблем національної і міжнародної безпеки свідчить про їх надзвичайну актуальність, а також нагальну потребу в реконструкції основних безпекових концептів. Дослідженню багатовимірних аспектів безпеки присвятили свої праці О. Андрєєва, О. Білорус, О. Бодрук, С. Галака, В. Горбулін, О. Гончаренко, О. Дзьобань, А. Качинський, М. Капітоненко, О. Коломієць, Г. Костенко, В. Ліпкан, О. Литвиненко, Є. Макаренко, Г. Новицький, Б. Парахонський, Г. Перепелиця, О. Полтораков, О. Потехін, А. Семенченко, Г. Ситник, Л. Чекаленко, Л. Шипілова та інші українські вчені.

Аналіз широкого спектру української літератури із зазначеної тематики показує, що її основний загальний присвячений формуванню моделі національної безпеки за умов «демократичного транзиту» та процесів глобалізації. Трансформаційні процеси в світі та Україні поставили перед дослідниками завдання не тільки визначити доктринальні основи національної безпеки, але й пріоритетні напрями безпекової політики, які б відповідали новим міжнародно-політичним реаліям. На основі загальної теорії безпеки та *ієрархічної взаємозалежності* нормативно-правових актів у галузі національної безпеки було сформульовано тріаду принципів: *концепція–доктрина–стратегія*. Саме елементи цієї ієрархії є структурно-функціональними чинниками, що були покладені в основу логічно побудованої конструкції: *«концепція національної безпеки–доктрина національної безпеки–стратегія національної безпеки»* [12, 13].

Проведені останнім десятиріччям наукові розвідки показали, що опрацювання проблем створення комплексної системи у сфері національної безпеки (концепції, доктрини, стратегії) знаходиться у початковому стані. Це пояснюється недостатнім рівнем теоретико-методологічної бази досліджень,

їх несистемним опрацюванням і відсутністю координації в рамках існуючих академічних структур і дослідницьких центрів. На думку українського політолога О. Коломійця, «непослідовність при підготовці стратегічних документів породжує ізолюваність один від одного й розрізнені масиви правових норм, що стосуються окремих аспектів національної безпеки» [6, с. 367].

Іншим чинником, що має специфічний вплив на процес наукових досліджень у галузі національної та міжнародної безпеки, залишається притаманна вітчизняній суспільствознавчій науці неготовність до справжнього інтелектуального й методологічного плюралізму. Річ у тім, що в українському інтелектуальному середовищі водночас домінують тяжіння до моністичних структур і до налагодження «методологічного консенсусу» зі світовою політологічною спільнотою. Так чи інакше, така амбівалентність у підході до ключових суспільствознавчих категорій не може вважатися проявом «цивілізованого» методологічного плюралізму. Відповідно до концепції «наукових революцій» Т. Куна, її можна кваліфікувати як вияв «допарадигмального стану» політичної науки. На думку українського дослідника О. Полторакова, останнім часом у вітчизняній політології «спостерігаються певні зрушення теоретико-методологічного характеру», що створює необхідні умови для діалогу на засадах плюралізму та відкритості [11, с. 9-10].

Аналізуючи законодавчі акти України та різні адміністративно-політичні документи, в яких містяться формулювання національної безпеки, дослідники звернули увагу на їх неузгодженість як між собою, так і з системою чинних нормативно-правових актів у сфері управління національною безпекою. Така розбіжність у формулюваннях змісту безпеки та неадекватне відображення її у відповідних документах ускладнює реалізацію Концепції національної безпеки у конкретно визначені терміни. З огляду на це, деякі науковці запропонували власну методологію формалізації ідеологічних, концептуальних і доктринальних підходів щодо визначення змісту національної безпеки. Сутність її полягає у поєднанні трьох складових безпеки: *«національні цінності–національні інтереси–національні цілі»* в єдину функціональну систему.

Ключовим поняттям у цій тріаді є «національний інтерес», визначення якого в контексті національної і міжнародної безпеки набуває особливого значення. Крім спільного гносеологічного статусу,

концепти «національної безпеки» і «національного інтересу» поєднані функціонально, позаяк набувають чинності шляхом політичної легітимізації в структурах державної влади. Отримавши легітимний статус у вигляді офіційної доктрини, вони стають придатним для практичної реалізації у політичній сфері. Оскільки ці концепти є дуже близькими в гносеологічному сенсі, їх можна розглядати як синоніми. Крім спільного гносеологічного статусу цих двох концептів їх споріднює спільна функціональна ознака, що містить певний ідеологічний компонент, тобто легітимізацію політичних, економічних і соціокультурних інтересів правлячої еліти, яка подається як феномен *державної волі чи державної ідеології*. Владні інтереси еліти поширюються як на сферу внутрішньої, так і на сферу міжнародної політики. При цьому остання відіграє домінуючу роль у діяльності правлячих кіл, які формують зміст національних інтересів будь-якої держави. Присутність ідеологічного компоненту потрібне для формування ідеологізованих уявлень про роль держави в сфері міжнародних відносин. Визначаючи функціональний зміст цих концептів, український вчений-політолог О. Андреева підкреслює: *«Національний інтерес» полягає в підтриманні рівня уявлень про «національну безпеку» в міжнародній сфері, контролі над ситуацією в цій сфері* [1, с. 39].

Зауважимо, що розуміння смислового концепту національного інтересу зумовлено пізнавальною традицією та політичною культурою, притаманними науковим спільнотам у межах національних держав. *Зміст інтересу має дуалістичну природу: об'єктивну – у вигляді потреби та суб'єктивну – у вигляді усвідомлення цієї потреби*. Формалізація концепту інтересу визначає його категорію (дійсні, усвідомлені, уявні) та ранг (життєво важливі, основні, другорядні тощо). Суб'єкти (носії) інтересу виступають у персоніфікованій формі: індивід, держава, суспільство. Об'єктами інтересів є різні сфери соціального буття: внутрішня і зовнішня політика, економіка, соціокультурна галузь тощо [15, с. 34-35].

У політологічному дискурсі, пов'язаному з міжнародними відносинами та зовнішньою політикою, категорія інтересу трактується з позицій методологічного плюралізму. Наприклад, в західній політичній науці існують три основні версії цієї категорії: 1) елітаристська; 2) реалістична; 3) ціннісна. Перша ґрунтується на припущенні, що визначення національного інтересу покладається

на тих урядовців вищого рівня (еліта), які офіційно відповідають за прийняття рішень у сфері зовнішньої політики. Друга побудована на припущенні щодо анархічної природи міжнародних відносин, яка змушує державу постійно дбати про безпеку шляхом раціонального використання сили. Третя виходить з припущення, що лише політичний процес, оснований на принципах демократичної процедури та відповідних нормативних цінностях, визначає зміст національного інтересу. Причому третій підхід є контрверсійним стосовно двох попередніх, оскільки наділяє державу ексклюзивним правом визначати зміст інтересу відповідно до ціннісних стандартів нації [17, с. 203-205].

У вітчизняній науці кваліфікація національного інтересу здійснюється за різними ознаками. Як правило, дослідники визначають їх за характером (національні, коаліційні); ступенем взаємності (однобічні, багатобічні); ступенем черговості (першочергові, другорядні); масштабом (локальні, регіональні, глобальні); ступенем важливості (важливі, істотні, життєво важливі); ступенем терміновості (поточні, постійні, середньострокові, довгострокові) [4, 7].

Українські дослідники звертають увагу на домінуючу роль міжнародних відносин серед інших сфер соціально-політичного буття у формуванні національного інтересу. Відзначається також ідеологічний компонент національного інтересу та його роль у забезпеченні функціонування владних і суспільних потреб. На думку О. Андреевої, у загальній архітектоніці безпекознавчої парадигми *«національний інтерес – полягає у підтриманні рівня уявлень про національну безпеку в міжнародній сфері, контролі над ситуацією в цій сфері»* [1, с. 39].

У західній, передусім американській політичній думці, ця ключова категорія пов'язана з терміном «влада», за допомогою якої держава втілює національні інтереси. Упродовж 50-80-х рр. XX ст. значний внесок у розроблення концепції національних інтересів зробили Г. Моргентау, К. Уолтц, У. Ліппман, Р. Снайдер, А. Раппопорт, Р. Кеохейн, Дж. Най, Р. Коен, Дж. Розенау та інші американські дослідники, що належать до різних напрямів і течій міжнародно-політичної науки. В країнах Європи цю проблематику розробляли Р. Арон, Х. Булл, Б. Бузан, Ф. Брайар, Р. Дебре, П. Ренувен та інші.

Наукові дискусії з питань національних інтересів між представниками політичного реалізму та ідеалізму в контексті основних постулатів теорії

міжнародних відносин почалися в США в 50-ті рр. минулого століття. Якщо «ідеалісти» стверджували, що у визначенні національних інтересів головна роль належить морально-етичним факторам, то «реалісти» вважали абсолютно неприпустимим будувати зовнішню політику на так званих «універсальних нормах моралі». Свою позицію щодо національного інтересу як наріжного каменю зовнішньої політики будь-якої держави «реалісти» сформулювали в категоріях влади та сили. Вони вважали, що саме поняття «національний інтерес» має сенс тільки в контексті міждержавних відносин, а його реальне існування є продуктом взаємодій між діючими суб'єктами міжнародної політики. У ході дискусій робилися спроби поєднати обидва концепти в єдину парадигму національних інтересів, але результати їх виявилися неконструктивними. Результатом численних міжпарадигмальних досліджень в рамках як міжнародних організацій, так і дослідницьких центрів (ООН, НАТО, ОБСЄ, СППІ, Корпорація РЕНД) стало розроблення концептів «колективної», «загальної» та «всеохоплюючої» безпеки. Теоретичною базою цих типів безпеки стали концепції «балансу сил» та «балансу загроз», які посідали домінуюче місце в біполярний період. Поняття «баланс інтересів» з'явилося пізніше і було зобов'язано завершенню міжсистемної конфронтації і формуванню в 90-і рр. ХХ ст. постбіполярної системи міжнародних відносин.

Констатуючи об'єктивність і постійність ключового поняття «інтерес», не можна не відзначити певну мінливість форм і, зокрема, засобів реалізації національних інтересів, що зумовлено їх залежністю від внутрішньополітичного та зовнішньополітичного контексту. Зміни, що постійно відбуваються в системі державної влади та міжнародному середовищі, справляють комплексний вплив на соціально-політичні та ментальні аспекти національного інтересу. Очевидно, що формування концептуальних засад національного інтересу є складним і тривалим процесом, на який впливають геополітичні, економічні, соціокультурні та психологічні фактори, що коригується системою суспільних цінностей і який відображається в наукових поглядах та проявах масової свідомості.

На цьому тлі більш-менш узгодженим у межах суспільних наук є усвідомлення про структуру національної безпеки в її гносеологічному сенсі. Серед змістових компонентів національної безпеки відзначаються такі: 1) політична безпека; 2) державна безпека; 3) військова безпека; 4) еко-

номічна безпека; 5) соціальна безпека; 6) гуманітарна безпека; 7) науково-технологічна безпека; 8) екологічна безпека; 9) інформаційна безпека.

Зміст цих складників національної безпеки має наступні характеристики:

Політична безпека характеризується здатністю та можливістю нації і створюваних нею інститутів самостійно з'ясувати та вирішувати питання державного устрою, незалежно здійснювати внутрішню і зовнішню політику в інтересах особи й суспільства.

Державна безпека характеризується можливістю держави забезпечувати національну безпеку засобами збройного насильства.

Військова безпека характеризується можливістю забезпечення інтересів національної безпеки військовими засобами, що передбачає наявність сучасних збройних сил, формування системи колективної або загальної безпеки, входження до складу тих чи інших військово-політичних союзів.

Економічна безпека характеризується загальним станом економіки, рівнем розвитку продуктивних сил і міжнародних економічних відносин (ступенем інтеграції), наявністю розвиненої інфраструктури, при яких забезпечується реалізація та гарантований захист національних економічних інтересів, прогресивний соціально-економічний розвиток держави та достатній оборонний потенціал.

Соціальна безпека характеризується станом захищеності людини та суспільства, що базується на психологічному стані населення держави, який залежить насамперед від економічних, політичних та інформаційних складників безпеки, а також рівня соціальної стабільності, що істотно змінюється під час внутрішніх конфліктів і зовнішніх загроз.

Науково-технологічна безпека характеризується станом фундаментальних і прикладних наукових досліджень, які здатні забезпечувати стабільний розвиток науково-технічного, інноваційно-технологічного та соціально-економічного потенціалу держави відповідно до світового рівня.

Екологічна безпека характеризується станом системи «природа–техніка–людина», який уможливає забезпечення збалансованої взаємодії природних, технічних і соціальних систем, формування природно-культурного середовища, що відповідає санітарно-гігієнічним, естетичним і матеріальним потребам мешканців Землі при збереженні природно-ресурсного й екологічного потенціалу природних систем і здатності біосфери загалом до відтворення та саморегулювання.

Інформаційна безпека характеризується станом захищеності суспільства та в його межах психіки й свідомості людини від небезпечних інформаційних впливів: маніпулювання свідомістю, дезінформування, спонукання до дій, скерованих на повалення державного ладу, самогубство, образи тощо [6, с. 20-23].

Типологію і функціональну сферу безпеки можна доповнювати й іншими характеристиками, зміст яких формується під впливом трансформації внутрішнього та зовнішнього середовища, в якому перебувають і з яким взаємодіють національні держави в процесі забезпечення своїх життєво важливих інтересів. Зміни системного та несистемного походження в сучасних міжнародних відносинах і світополітичних процесах суттєво впливають на концепт і структуру «безпекознавчої парадигми», змушуючи політиків і науковців шукати відповіді на одвічні питання про мир і війну, світовий еквілібріум і світовий порядок за умов нетрадиційних загроз і викликів окремим державам і міжнародній спільноті в цілому.

Чільне місце в структурі національної безпеки посідає міжнародно-політичний компонент. Як було зазначено вище, соціентальну за своєю природою безпеку прийнято розглядати через стан безпеки системи «людина–суспільство–держава» не тільки від внутрішніх, але й зовнішніх загроз.

Сучасна наукова інтерпретація національної безпеки передбачає розгляд її сутності у взаємозв'язку зі станом міжнародної безпеки, яка є системою міжнародних відносин, заснованих на дотриманні всіма її суб'єктами норм міжнародного права, що виключає вирішення спірних питань і суперечок між ними за допомогою сили чи загроз її використання. Відтак зрозуміло, що в західній науковій літературі не втратили своїх позицій ідеалістичні постулати І. Канта, згідно з якими «не існує міжнародного права, що виправдовує війну», що «вічний мир, який буде закріплений мирними договорами... є не порожня ідея, а завдання, яке поступово буде реалізоване» [8, с. 302-303, 309].

Наразі, за умов нестаціонарної системи міжнародних відносин, забезпечення безпеки в глобальному масштабі є одним із найважливіших завдань для світової спільноти. У сучасній інтерпретації міжнародна безпека – *це стан міжнародних взаємовідносин, при якому гарантується зовнішня складова національної безпеки кожної країни і одночасно виключається загроза війн і військових конфліктів у процесі розв'язання гострих міжнародних протиріч на двосторонньому, багатосторонньому та регіональному рівнях.*

Зовнішня складова національної безпеки пов'язана з геополітичними факторами (географічне розташування, розмір території, наявність природних ресурсів, транзитні можливості, чисельність і якість населення), а також зі стратегічними цілями, що їх планує досягнути держава у міжнародному середовищі. У широкому сенсі міжнародна безпека включає в себе комплекс політичних, економічних, екологічних, інформаційних, гуманітарних та інших аспектів безпеки. Міжнародна безпека в узькому сенсі включає в себе тільки її воєнно-політичні аспекти.

У цьому контексті зовсім не риторичним виглядає питання про те, чому в новій стратегії національної безпеки Російської Федерації Україна розглядається як «довготермінове джерело нестабільності в Європі безпосередньо у кордонів Росії», і що є причиною збройного конфлікту на українсько-російському кордоні [14]. Відповідь очевидна – ставка керівництва Росії на силовий фактор є концептуальною основою та рушійною силою її зовнішньої політики, яку вона спрямовує на реалізацію своїх геополітичних інтересів та на розв'язання складних проблем міжнародних відносин. Утім використання концептуальних засад «політичного реалізму» часів «холодної війни» цілковито доводить, що цей історичний анахронізм суперечить нормам міжнародного права та прагненню демократичних країн побудувати «вічний і постійний мир» на основі союзу миролюбних держав.

ПОСИЛАННЯ:

1. Андреева О.М. Национальная безопасность Украины в контексте национальной идентичности и взаимосвязей с Россией / О.М. Андреева. – К.: Парламентське вид-во, 2009. – 360 с.
2. Анненков В.И., Баранов С.Н., Важнов О.Ю., Лаптев В.Б., Сергеев Н.А. Безопасность России: геополитические и военно-политические аспекты. Учебное пособие / В.И. Анненков, С.Н. Баранов, О.Ю. Важнов, В.Б. Лаптев, Н.А. Сергеев. – М.: РУСАВИА, 2006. – 432 с.
3. Білорус О.Г. Глобальні трансформації і безпека розвитку політичних, економічних і соціальних систем // Глобалізація і безпека розвитку / Білорус О.Г. та інші. – К.: КНЕУ, 2001. – 733 с.
4. Бодрук О.С. Структура воєнної безпеки: національний та міжнародний аспекти: монографія / О.С. Бодрук. – К.: НІПМБ, 2001. – 300 с.
5. Закон Российской Федерации «О безопасности» № 2446-1 от 5 марта 1992 г. // Ведомости Съезда народных депутатов Российской Федерации и Верховного Совета Российской Федерации. – 1992. – № 15. – Ст. 769.
6. Коломієць О.В. Концепт міжнародної безпеки в контексті глобалізації: монографія / О.В. Коломієць, – К.: Вид-во КиМУ, 2013. – 427 с.
7. Костенко Г.Ф. Теоретичні аспекти стратегії національної безпеки: навчальний посібник / Г.Ф. Костенко. – К.: ДЕМІД, 2002. – 144 с.
8. Кант И. К вечному миру / Иммануил Кант. Сочинение: в 6-ти т. / под общ. ред. В. Ф. Асмуса и др. – М.: Мысль, 1966. – Т. 6. – 743 с.
9. Нормативно-правова база у галузі безпеки і оборони України. Видання друге, доповнене. – Центр дослідження армії, конверсії та роззброєння, Київ, 2012. – 820 с.
10. Об утверждении концепции национальной безопасности Российской Федерации / Указ Президента РФ от 10.01.2000, № 24.
11. Полтораков О.Ю. Безпека держави та безпека суспільства: специфіка політичного взаємовпливу в національному та європейському контекстах. Монографія / О.Ю. Полтораков. – К.: Видавництво «LAT & K», 2009. – 300 с.
12. Семенченко А.І. Методологія стратегічного планування у сфері державного управління забезпеченням національної безпеки України: монографія / А.І. Семенченко. – К.: Вид-во НАДУ, 2008. – 429 с.
13. Ситник Г.П. Национальная безопасность Украины: теория и практика: навч. посібник / Г.П. Ситник. – К.: Вид-во «Кондор», 2007. – 616 с.
14. Указ Президента Российской Федерации от 31 декабря 2015 года № 683 «О Стратегии национальной безопасности Российской Федерации». – Электронный ресурс. – [Режим доступа]: <http://www.rg.ru/2015/12/31/nac-bezopasnost-site-dok.html>
15. Хрусталев М.А. Анализ международных ситуаций и политическая экспертиза: очерки теории и методологии / М.А. Хрусталев. – М.: НОФМО, 2008. – 232 с.
16. Цицерон М.Т. О государстве. О законах. О старости. О дружбе. Об обязанностях. Речи. Письма. / М.Т. Цицерон; предисл. Е.И. Темнова. – М.: Мысль, 1999. – 782 с.
17. Griffiths M., O'Callaghan T. International Relations: The Key Concepts / M. Griffiths. – L. – N. Y: Routledge, 2003. – 399 p.

Shergin S.O. Politological concept of the national security / Diplomatic Academy of Ukraine under the Ministry of Foreign Affairs of Ukraine

The article is devoted to the consideration of politological aspects of national security in the context of Ukrainian studies. The special attention is given to the structural and functional characteristics and elements of the national security as a factor of state and social development. The issue of international dimension of national security is also considered.

Key words: security, national security, international security, national interest, international system, foreign policy.

Шергин С.А. Политологический концепт национальной безопасности / Дипломатическая академия Украины при МИД Украины.

Статья посвящена рассмотрению политологических аспектов национальной безопасности в контексте украинских научных исследований. Особое внимание уделено структурно-функциональным характеристикам и элементам национальной безопасности как фактора государственного и общественного развития. Рассмотрен также вопрос о международном измерении национальной безопасности.

Ключевые слова: безопасность, национальная безопасность, международная безопасность, национальный интерес, международная система, внешняя политика.

Стаття надійшла до редакції: 01.02.2017

Рекомендовано до друку: 13.02.2017